
ÇOK PARTİLİ HAYATA GİRİLİRKEN HALKIN CUMHURİYET HALK PARTİSİ'NDEN KOPUŞUNA DAİR BİR RAPOR

İsmet ÜZEN¹, Mehmet Şah ÖZCAN²

Özet

1924'te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve 1930'da Serbest Cumhuriyet Fırkası deneyimlerinin başarısızlıkla sonuçlanması, Türkiye'nin çok partili bir düzene henüz hazır olmadığını ortaya çıkarmıştır. Takip eden dönemde, karar vericiler arzu edilen projelerin başarılabilmesi adına ülkenin daha güçlü bir siyasal iktidar anlayışı içinde idare edilmesini gerekli görmüşlerdir. Bu sebeple Türkiye, 1930'lardan 1945'lere kadar, çok partili sistemin tüm yetki ve sorumluluklarını kendi üzerine almış olan Cumhuriyet Halk Partisi tarafından tek parti idaresi altında yönetilmiştir. Türkiye'de çok partili düzenin kurulması ise ancak sistem değişikliği için gerekli ortamın oluşmasından sonra mümkün olabilmıştır. Bu çalışmada, Cumhuriyet Halk Partisi Tokat Milletvekili Ali Galip Pekel'in, Partinin Kayseri Bölge Müfettişi olarak görev yaptığı dönemde kaleme almış olduğu raporu incelenmiştir. Galip Pekel, Kayseri ve Niğde illerinde yapmış olduğu incelemeler neticesinde hazırladığı raporunda, vatandaşların çok partili sisteme geçiş evresinde CHP'den uzaklaşmasına sebebiyet veren hoşnutsuzlukları ve bu hoşnutsuzlukları ortadan kaldıracabilecek çözüm önerilerini ortaya koymuştur. Bu bağlamda çalışmanın, bahsi geçen dönemin daha iyi anlaşılması hususunda katkı sağlaması umulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet Halk Partisi, Tek Partili Dönem, Ali Galip Pekel, Çok Partili Dönem, Müfettişlik Raporu

¹ Doç.Dr. Çankırı Karatekin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, ismetuzen@mynet.com

² Araş.Gör. Çankırı Karatekin Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü mehmetsohcan@gmail.com

A REPORT ABOUT PEOPLE'S DRIFTING AWAY FROM REPUBLICAN PEOPLE'S PARTY AS TAKING THE TRANSITION TO MULTI-PARTY TERM

İsmet ÜZEN, Mehmet Şah ÖZCAN

Abstract

The failure of the both experiences, Progressive Republican Party in 1924 and the Free Republican Party in 1930, had revealed that Turkey was not ready for a multi-party system yet. In the following period, the decision makers had considered that the country should be managed in a stronger sense of political power in order to achieve the desired projects. For this reason, Turkey had been ruled by the Republican People's Party from 1930s until 1945 under the single-party administration, which had all the powers and responsibilities of the multi-party system on its own. The establishment of a multi-party system in Turkey had been only possible after, the completion of the necessary reforms for the regime and the environment for system change was established at the end of World War II. In this study, the report of the Republican People's Party Tokat deputy Ali Galip Pekel, who received a stay at the time when the Party served him as the Kayseri District Inspector, has been examined. In the report prepared by the results of the examinations made at Kayseri and Niğde provinces Galip Pekel had presented, the discontents which caused people drifting away from RPP in the period of transition to the multi-party system and the suggestions of solutions that could have removed the discontents. In this context, it is hoped that the study is expected to contribute to a better understanding of the mentioned period.

Keywords: Republican People's Party, Single-Party Term, Ali Galip Pekel, Multi-Party Term, Inspectorate Report

Giriş

1923-1950 arasında ülke yönetimini elinde bulunduran Cumhuriyet Halk Partisi hayata geçirdiği politikalar sebebiyle zaman içinde halk üzerindeki tesir ve sempatisini kaybetmeye başlamıştır. Mustafa Kemal Atatürk döneminde, liderin karizmatik kişiliği ve halkın kendisine duyduğu inanç ve bağlılığın yanı sıra, hayata geçirilen sosyo-ekonomik ve siyasi atılımların halk lehine olumlu sonuçlar vermeye başlaması³ neticesinde halk-parti ayrılıkları fazlaca gün yüzüne çıkmamıştır. Mevcut ayrılıklar, Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatını takip eden, İsmet İnönü'nün Türk siyasi yaşamına egemen olduğu on iki yıllık süre zarfında CHP aleyhine ivme kazanmıştır.

Cumhuriyetin devraldığı zayıf ekonomik yapıda halkı sefaletten kurtarması beklenen uzun vadeli ekonomi politikalarının olumlu sonuçlar vermeye başladığı dönemde İkinci Dünya Savaşı patlak vermiştir.⁴ Savaşın meydana getirdiği sosyo-ekonomik ve siyasi koşullar Milli Şef⁵ İnönü'nün önderliğindeki CHP yönetimini zor ve şanssız olarak nitelendirilebilecek bir süreçle baş başa bırakmıştır.

Türkiye savaş boyunca tarafsızlığını korumayı ve savaşın dışında kalmayı başarmış olsa bile⁶ savaşın getirdiği tüm zorluk ve tehditlerden nasibini almış ve dâhil olabileceği bir savaşa hazırlıksız yakalanmamak adına, özellikle büyük çoğunluğu oluşturan fakir halkı etkileyecek tedbirler almak zorunda kalmıştır.⁷

1940 yılında çıkarılan Milli Korunma Kanunu'yla hükümet, ülke ekonomisinin yanı sıra vatandaşların hak ve özgürlüklerinin üzerinde de aşırı

³ Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, Phoenix Yayınevi, Ankara 2004, s.24.

⁴ Albayrak, *a.g.e.*, s.24.

⁵ İsmet İnönü, 11 Kasım 1938 günü Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından Cumhurbaşkanı seçilmiştir. 26 Aralık 1938 tarihinde toplanan CHP Olağanüstü Kongresi'nde Parti tüzüğü, İnönü'nün Parti'nin değişmez Genel Başkanı olarak kalması yönünde değiştirilmiş ve Atatürk, Parti'nin kurucusu ve "Ebedi Şef"i ilan edilmiştir. Aynı Kongre İnönü'nün kudretini "Milli Şef" unvanıyla güçlendirmiştir. (Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, Hil Yayın, İstanbul 2007, s.21-22; Cüneyt Arcayürek, *Demokrasinin İlk Yılları 1947-1951*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1985, s.30.)

⁶ Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2010, s.295.

⁷ Albayrak, *a.g.e.*, s.24.

müdahale yapabilme yetkisini eline almıştır⁸. İşletmelere el konabilmesi, köylünün sembolik bedel karşılığında kamu işlerinde ve kömür ocaklarında çalıştırılabilmesi, çeki hayvanlarının müsadere edilebilmesi gibi yetkiler de hükümete verilmiştir.⁹

1942 tarihli Varlık Vergisi ve 1944 tarihli Toprak Mahsulleri Vergisiyle haksız savaş kazançlarına el koymak isteyen hükümet; gıda, ulaşım, tekstil, haberleşme gibi kalemlere ait hizmet ve ürünlere de dolaylı vergiler uygulamıştır¹⁰.

Zikredilen tüm bu uygulamalar yanında CHP'nin bürokrat kesimi kayırması, savaş koşullarının sebep olduğu mal kıtlığı, fiyatların aşırı yükselmesi, parti nüfuzundan istifade edilerek halka kötü muamele edilmesi, karaborsacılık yoluyla illegal ve haksız kazanç sağlanması, Köy Enstitüleri'nin neredeyse tüm angaryasının yoksul köylüye yükletilmesi gibi faktörlerin etkisiyle halk, tüm problemlerinin sorumluluğunu CHP'ye yüklemiştir¹¹.

Bu hususta, İsmet İnönü'nün damadı gazeteci yazar Metin Toker'in görüşlerine, detaylı olmakla birlikte, aynen yer verilmesi faydalı olacaktır. Yazar o günlerin havasını ve İnönü'nün sorunlar karşısında odak noktası haline gelişini şöyle tasvir etmiştir: “*Türkiye bir yandan, İsmet İnönü'nün elinde, dünyayı kavuran savaş ateşinden uzak kalmaya çalışıyordu, ama diğer taraftan da gündelik hayatını yaşıyordu. Bu yaşantıyı başlıca iki karakteristik damgalıyordu: Yiyecek ve giyecek mallardaki sıkıntı ile karaborsa. Savaşa bulaşmamamız iyi ise de vatandaş eline verilen bir parça ekmekle karnını doyurmaya bakıyordu, karne sistemi çeşitli sahalara yayılıyordu, pek çok ihtiyaç maddesini bulmak mesele oluyordu ve bunlar halkta derin infial yaratıyordu.*

İnfialin hedefi doğrudan doğruya İsmet İnönü idi ve Çankaya'da İsmet İnönü bunu pek bilmiyordu. 1944'lere gelindiğinde ve tehlikenin büyüğü geride kaldığında Cumhurbaşkanı sanıyordu ki millet kendisine, dış politikadaki dirayetli, basiretli tutumundan, başarısından dolayı sadece minnetli sevgi duyguları ile bağlıdır....Halk, savaş felaketine uğramamış olmamızın şerefini İsmet Paşaya veriyordu....Ama bunun yanında, gündelik

⁸ Kemal H. Karpat, *Türk Siyasi Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2011, s.67.

⁹ Carter V. Findley, *Modern Türkiye Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2011, s.266.

¹⁰ Findley, *a.g.e.*, s.266,267; Çetin Yetkin, *Karşı Devrim (1945-1950)*, Kilit Yayınları, Ankara 2011, s.115.

¹¹ Albayrak, *a.g.e.*, s.24-25; Cemil Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, Cilt:2, İletişim Yayınları, İstanbul 2010, s.25; Ahmet Yeşil, *Türkiye'de Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001, s.32-33.

hayatın bütün sıkıntılarının sorumlusu diye de aynı İsmet Paşayı görüyordu. Bu tabii değil midir ve “herşey” olan insanın kaderi başka olabilir mi? Şimdi, aradan geçen yılların sonunda o günleri hatırlıyorum. Evlerde ekmek kavgaları eksik olmazdı. “Ağır işçi” karneleri sözümona kollarıyla çalışanların karınlarını biraz daha iyi doyurmak içindi ama bunlar karaborsada bol bol satılmaktaydı.

...Halk ile memur iki sınıf halinde birbirinden ayrılmıştı ve devlet, kendi memurunu kısmen koruyabilmenin gayreti içindeydi. Bunun aslında, halkı memurdan yani devletten daha fazla ayırdığının farkında değildi. Sümerbank’ın memurlara verdiği kumaş ve ayakkabılar, ucuz fiyatlarıyla tamah çekiyorlardı. Şeker için memura ve halka değişik bedel ödetiriliyordu. Hâlbuki bunları almak da bir meseleydi ve nüfus cüzdanlarının başındaki beyaz sayfalar çeteleye dönmüştü. Her dağıtımda bir damga vuruluyordu.

Sıkıntı şüphesiz ki Avrupa’da devam eden savaşın bir sonucuydu. Fakat hükümetin istikrarlı bir ekonomi politikası olmaması, kontrollerin gereği gibi yapılmaması, kararların bir gün alınıp ertesi gün bozulması bir olacak sıkıntıyı on yapıyordu. “Karaborsacı” tipi de, “Hacıağa” tipi de o günlerin icadıdır. Köylü şehirliye nazaran, gıda maddesi bakımından daha iyi haldeydi. Buna mukabil ölüsünü sarmak için dahi kefen bezi bulamıyordu. Şehirli, her iki alanda en az elverişli durumdaki zümreydi. ...Karaborsayla mücadele için görevli olanlar büyük rüşvetle susturuluyorlar, buna mukabil beş on kuruşluk ihtikâr yapanların dükkânları kapatılıyor, hapsilere atılıyorlardı. Varlık vergisi ayrı bir dert, şikâyet konusu olmuş ve karakuşiliğiyle herkese parmak ısıttırmıştı.

Gazeteler gün geçmiyordu ki bir suiistimalin, bir rezaletin haberini vermesinler. Türkiye savaş ateşinin dışında, fakat vurguncuların pençesinde ve kötü bir hükümet yönetiminin tam içindeydi. ...Çekilen sıkıntılar dilden dile hep nakledilecektir. Bunlardan dolayı da şahsen İsmet İnönü suçlu tutulacaktır. Milli Şef değilmiydi ve mutlak kudreti elinde bulundurmuyor muydu?”¹²

Toker’in de değindiği bütün bu şartlar, yukarıda bahsedilen yasaların uygulanmasındaki keyfi tutumun da etkisiyle devlet-toplum ayrılığını derinleştirmiş ve vatandaşların devlete ve onunla özdeşleşmiş CHP’ye duyduğu güveni sarsmıştır. Sıradan vatandaşın yanı sıra iş adamları ve

¹² Metin Toker, Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları (1944-1973) Dizisi; *Tek Partiden Çok Partiye (1944-1950)*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1990, s.22-24.

büyük toprak sahiplerinin de devlete olan inancının zedelenmesi nedeniyle 1923'ten beri siyasi bir istikrar sağlayan zümreler arası ittifak bozulmuş ve II. Dünya Savaşı biter bitmez yeni bir siyasi müsavat oluşturma ihtiyacı meydana gelmiştir.¹³

Savaş sonunda dünya üzerinde demokrasiyi hâkim kılmak düsturuyla hareket eden batılı devletlerin, tek-partili yönetimlerle ittifak kurmayacağı az çok belirginleşmişti. Bu durum, savaş sonunda Demirperde'nin gerisinde kalmamak için, Amerika ve İngiltere'nin başı çektiği Demokrasi Cephesi'nin politik ekseninde yer alma zorunluluğunu hisseden Türkiye'nin Milli Şef idaresindeki tek-partili sisteminde sarsıntı ve dönüşümlere sebep olmuştur.¹⁴ Özellikle 1945 yılından itibaren Türkiye'nin iç politikasında dikkate değer gelişmeler meydana gelmeye başlamıştır. 19 Mayıs 1945 Gençlik ve Spor Bayramı kutlamalarında konuşan İnönü; "*Memleketimizin siyasi idaresi, cumhuriyetle kurulan halk idaresinin her istikamette ilerlemeleri ve şartlarıyla, gelişmeye devam edecektir. Harb zamanlarının ihtiyatlı tedbirlere lüzum gösteren darlıkları kalktıkça memleketin siyaset ve fikir hayatında demokrasi prensipleri daha geniş ölçüde hüküm sürecektir.*"¹⁵ Diyerek tek-partili sisteme son verileceğini açıklamıştır.¹⁶

Ayrıca, San Francisco Konferansına katılan, Dışişleri Bakanı Hasan Saka'nın başkanlık ettiği, Amerika Birleşik Devletleri Büyükelçisi Hüseyin Ragıp Baydur ve Feridun Cemal Erkin'in de dâhil olduğu, Türk heyetine verilen talimatta; ülkenin demokratik hayata geçmedeki kararlılığının belirtilmesi istenmiştir. Bu talimat çerçevesinde beyanatlar veren Türk delegeleri, cumhuriyet rejimin ülkede siyasi bir kurum olarak azimle ilerlediğini, Türk anayasasının en modern ülkelerin çoğunun anayasalarından daha iyi olduğunu ve savaştan sonra Türkiye'de tüm demokratik akımlara izin verileceğini ifade etmişlerdir.¹⁷

¹³ Ahmad, *a.g.e.*,s.24; Feroz Ahmad, "Cumhuriyet Türkiye'sinde Siyaset ve Siyasi Partiler", *Türkiye Tarihi Cilt:4 (1839-2010) - Modern Dünyada Türkiye*, Ed: Reşat Kasaba, Çev: Zuhâl Bilgin, Kitap Yayınevi, 2016, s.234.

¹⁴ Yeşil, *a.g.e.*, s.22-23,40; Toker, *a.g.e.*, s.192; ¹⁴ Cemil Koçak, "Siyasal Tarih (1923-1950)",*Türkiye Tarihi -4-Çağdaş Türkiye (1908-1980)*, Yay. yön.: Sina Akşin, Cem Yayınevi, 1989, s.134.

¹⁵ Çetin Yetkin, *Türkiye'de Tek Parti Yönetimi (1930-1945)*, Altın Kitaplar Yayınevi, 1983, s.246-247.

¹⁶ Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi IV- Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (Birinci Bölüm) - (10 Kasım 1938-14 Mayıs 1950)*, Bilgi Yayınevi, 1999, s.209.

¹⁷Toker, *a.g.e.*, s.191-192; Edward Weisband, *İkinci Dünya Savaşı'nda İnönü'nün Dış Politikası*, Milliyet Yayınları, 1974, s.387; Koçak, "Siyasal Tarih", s.135

Gerek İnönü'nün beyanları gerekse Birleşmiş Milletler Anayasası'nın imzalanması CHP dışındaki muhalefeti cesaretlendiren gelişmeler olurken¹⁸ II. Dünya Savaşı boyunca süregelen devlet-toplum ayrılıklarına ek olarak devlet kurumlarıyla özdeşleşmiş CHP içinde de çeşitli karşıtlıklar meydana gelmiştir. Var olan ayrılıklar CHP içinde muhalif bir hareket olarak kendini ilk defa 1945 yılı bütçe tartışmaları esnasında göstermiş, Meclis içinde “çekirdeklenmeye başlayan muhalefet”¹⁹ Çiftçi Topraklandırma Kanunu hakkında yapılan tartışmalarda belirli bir kimlik kazanmıştır²⁰. Tek partili devletin ittifak sağladığı zümrelerden biri olan Anadolu'daki toprak

¹⁸ Yeşil, *a.g.e.*, s.42.

¹⁹ Tevfik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839-1950)*, İmge Kitabevi, Ankara 2008, s.454-455. Bahsedilen bu tartışmalar esnasında Celal Bayar başta olmak üzere Adnan Menderes, Feridun Fikri Düşünsel, Hikmet Bayur ve Emin Sazak idarenin yeni bir tarza bürünmesini ısrarla vurgularken; hükümeti, bütçe denkleğinin sağlanamaması, devlet borçlarının artması, ölçsüz emisyon uygulamaları, düşük gelirli ve memurların kötü yaşam şartları, vergi sisteminin verimsiz ve adaletsiz oluşu, ülkede vurgunculuk ve karaborsanın artması sebebiyle “tek parti döneminin alışık olmadığı bir tarzda” eleştirmişlerdir. (Cem Eroğul, *Demokrat Parti: Tarihi ve İdeolojisi*, Yordam Kitap, İstanbul 2014, s.11.) 29 Mayıs 1945 tarihinde Başbakan Şükrü Saraçoğlu, yedi aylık bütçe için Meclisten güvenoyu istemiştir. Bütçeye 359 vekil kabul, 7 vekil ise ret oyu vermiştir. Recep Peker, Hikmet Bayur, Celal Bayar, Emin Sazak, Refik Koraltan, Adnan Menderes ve Fuat Köprülü'den müteşekkil olan ret grubunun tavrı CHP yönetiminde endişe uyandırmıştır. Bahsedilen şahsiyetlerin beraber hareket etmeleri halinde CHP için tehlike oluşturabilecekleri kanısı ağır bastığından, parti yönetimi bu grubu bölerek bazı üyelerini kendi yanına çekmeye yönelik hamleler yapmıştır. Ne var ki retçiler, bu hamlelere rağmen ortaklaşa hareket etmişlerdir. (Tekin Erer, *Türkiye'de Parti Kavgaaları*, Ticaret Postası Yayınları, İstanbul, 1963, s.71-72.)

²⁰ Albayrak, *a.g.e.*, s.23. “Topraksız Köylüye Toprak Dağıtılmasına ve Çiftçi Ocakları'nın Kurulmasına Dair Yasa Tasarısı” Bakanlar Kurulu'nun 17 Ocak 1945 tarihli yazısıyla beraber TBMM'ye gönderilmiş ve Mayıs ayında Meclis'te görüşülmeye başlamıştır. Topraksız köylüye toprak dağıtılmasını planlayan tasarı ayrıca ihtiyaç sahiplerine tarım araç-gereçleri yanında uygun koşullarda kredi verilmesini de öngörmekteydi. Yasa tasarısına karşı en sert tepki Adnan Menderes, Cavit Oral, Emin Sazak, Damar Arıkoğlu gibi büyük toprak sahiplerinden gelmiştir. Özellikle Adnan Menderes mezkûr tasarısı, Alman Nazi rejiminin iskân ve toprak kanunu olan Erhhof Kanunu'ndan alıntılanmış fikir ve yargılar barındırdığına değinerek, sert bir biçimde eleştirmiştir. Menderes, Yasanın üst mülkiyet sınırını 5000 dönüm olarak belirleyen ve toprağın yetmediği yerlerde, az toprağı olanlara ya da hiç toprağı olmayanlara dağıtılması için 50 dönüme kadar arazinin kamulaştırılabileceğini öngören 17.Maddesinin, Hükümetin baskısıyla değiştirilmesi karşısında ise Yasayla ilgili Komisyon Muharrirliği görevinden istifa etmiştir. (Albayrak, *a.g.e.*, s.22-23; Taner Timur, *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*, İletişim Yayınları, İstanbul 1991, s.12; Eroğul, *a.g.e.*, s.12; Toker, *a.g.e.*, s.58.)

ağalarının siyasi ve ekonomik gücünün zayıflatılıp, devlet elinin güçlenmesini hedef alan Toprak reformu yasa tasarısının 11 Haziran 1945 tarihinde kabul edilmesi öncesinde, CHP içindeki muhalifler “Dörtlü Takrir”²¹ namıyla bilinen önergeyi Parti grubuna sunmuşlardır. 12 Haziran 1945 tarihli Grup oturumunda gündeme gelen önerge aynı oturumda reddedilmiş ve “Dörtler” diye tabir edilen muhalif gruba parti içinden yoğun tepkiler gelmeye başlamıştır. Zikredilen bu grup özelinde, parti içindeki muhalefeti tasfiye etmeye yönelik tepkiler, muhaliflerin faaliyetlerinin artmasına sebep olmuştur. Tan ve Vatan gazetelerinde eleştirel makaleler yazan Adnan Menderes ve Fuat Köprülü Parti tarafından önce uyarılmış sonrasında ise, 21 Eylül 1945’de Parti’den ihraç edilmişlerdir. İhraçları Parti tüzüğüne aleyhinde bir uygulama olarak eleştiren Refik Koraltan da aynı akıbete uğrayarak 27 Kasım 1945’de Parti’den çıkarılmıştır. Celal Bayar’ın 3 Aralık 1945’de Parti’den istifasıyla CHP’den tasfiye edilen “Dörtler”, 7 Ocak 1946 tarihinde Demokrat Parti’yi kurmuşlardır.²²

²¹ İleride Demokrat Parti’nin kurucusu olacak olan Celal Bayar, Refik Koraltan, Fuat Köprülü ve Adnan Menderes’in imzasıyla 7 Haziran 1945’de Fuat Köprülü eliyle TBMM Başkanı Kazım Özalp’e verilen önergede; milletin demokratik siyasi rejim arzusu vurgulanarak, Milli Hâkimiyetin en doğal neticesi ve dayanağı olan Meclis denetiminin, Anayasanın yalnız şeklen değil özüne de uygun bir şekilde belirmesini sağlayacak tedbirlerin alınması, vatandaşların siyasi hak ve hürriyetlerini daha ilk Teşkilat-ı Esasiye Kanununun gerektirdiği genişlikte kullanabilmesi yönünde adımlar atılması ve Parti tüzüğünde de zikredilen bu esaslara uygun biçimde yeniden düzenlenmesi istenmiştir.(Ahmad, *a.g.e.*, s.29; Albayrak, *a.g.e.*, s.44; Çavdar, *a.g.e.*, s.455.)

²² Ahmad, *a.g.e.*, s.29-30; Albayrak, *a.g.e.*, s.53-57; Yetkin, *a.g.e.*, s.201; Çavdar, *a.g.e.*, s.455; Şevket Süreyya Aydemir, *Menderesin Dramı*, Remzi Kitabevi, 2000, s.126-127. Mustafa Albayrak CHP Grubunun reddettiği dörtlü takrire gösterilen tepkileri, İnönü’nün, takrir sahiplerini muhalif bir parti kurmaya zorlayan, planı olarak analiz etmiştir. Dörtlü Takrir görüşmeleri esnasında “Dörtler” her ne kadar amaçlarının yeni bir parti kurmak olmadığını sadece Parti içinde demokratik bazı ıslahatların yapılmasını gerekli gördüklerini beyan etmişlerse de (Albayrak, *a.g.e.*, s.45,53; Timur, *a.g.e.*, s.14; Toker, *a.g.e.*, s.52.) genel algı kendilerinin muhalif bir parti kurma teşebbüsünde olduğu yönündeydi. Ne var ki bu hususta ilk hamle varlıklı bir sanayici olan Nuri Demirağ tarafından gelmiş ve Demirağ, 7 Temmuz 1945’te Milli Kalkınma Partisi’ni kurmak için hükümete başvurmuştur. Başbakan Şükrü Saracoğlu, 5 Eylül’de verdiği beyanatta; mezkur partinin kurulmasına izin verildiğini ayrıca hükümetin, prensip olarak, tek dereceli seçim, üniversite özerkliği, demokratik olmayan kanunlar gibi meselelerdeki taleplere karşı çıkmayabileceğini ifade etmiştir.(Ahmad, *a.g.e.*, s.29; Albayrak, *a.g.e.*, s.54; Timur, *a.g.e.*, s.15.)

Parti kurulduktan sonra karşılaştığı en büyük sorunlardan biri muvazaa tartışmaları olmuştur. DP ve CHP programlarının benzerliği bu tartışmalara sebebiyet vermiştir. Muvazaa tartışmalarının sürdüğü ortamda, 10 Mayıs 1946'da, II. Olağanüstü Kurultayı'nı toplayan CHP, müsait ortamda tek dereceli seçim sistemine geçileceğini vaat etmiştir. Ancak kısa bir süre sonra CHP Meclis Grubu 1947'de yapılması gereken seçimleri bir yıl önceye almıştır. Bu karar henüz ülke genelinde teşkilatlanmasını tamamlamamış DP'nin işine gelmemesine rağmen Parti yine de seçime katılma kararı vermiştir.²³

Dürüstlüğünden şüphe duyulan 1946 seçimleri sonucunda CHP 396, DP 62, Bağımsızlar ise 7 milletvekili çıkartmışlardır. Henüz yurt içi teşkilatlanmasını dahi tamamlayamayan DP'ye karşı halkın gösterdiği teveccüh, tek parti idaresinin halkın gözünde itibar kaybetmeye başladığını gözler önüne sermiştir. CHP Kayseri Bölgesi Müfettişi Ali Galip Pekel'in hazırladığı rapor da bu gerçeği açık seçik ortaya koymaktadır.

Raporun Genel Özellikleri ve Muhtevası

Tokat Milletvekili Ali Galip Pekel²⁴, in, 21 Temmuz 1946 tarihli erken genel seçimlerinden kısa bir süre sonra, 12 Ağustos 1946 tarihinde kaleme alıp CHP Grup İdare Kurulu Başkanlığı'na ilettiği ve 26 Ekim 1946 tarihinde Partinin Yüksek Başkanlık makamına havale edilen raporu²⁵ "*Halkı*

²³ Ali Fuat Başgil, *27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri*, İstanbul, 1966, s.56.

²⁴1890 tarihinde Gümülcine'de doğan Ali Galip Pekel, Mülkiye Mektebi mezunudur. Dimetoka, Kavaklı ve Malkara'da Kaymakam, Cebelibereket, Trabzon ve Yozgat'ta ise Vali olarak görev yapmıştır. Mülkiye Müfettişliği ile Nüfus İşleri Umum Müdürlüğü de yapan Galip Bey, V., V.,VII.,VIII. Dönem CHP Tokat Milletvekili Olarak Parlamento'da yer almış ve 13 Mart 1949 tarihinde vefat etmiştir. (TBMM Albümü, 1.Cilt (1920-1950), Ed:Sema Yıldırım, Behçet Kemal Zeynel, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2010, s.289,358,429,503.)

²⁵ *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)*, Fon Kodu:030.01.00, Yer No:42.249.13. Ali Galip Pekel'in bu çalışmada incelenen raporu haricinde başka bir raporu daha vardır. 1.10.1943 tarihinde kaleme alınıp, 2.11.1943 tarihinde dönemin CHP Genel Sekreteri Memduh Şevket Esendal'a sunulan rapor "*Tokat Mebusu Ali Galip Pekel tarafından, Türkiye'deki idare mekanizmasının eksik ve aksayan tarafları ile bunların nasıl düzeltileceği konusunda hazırlanan ve CHP Genel Sekreterliği'ne sunulan rapor*" başlığını taşımaktadır. Galip Pekel bahsi geçen raporu Memduh Şevket Esendal'a vermiş olduğu söz üzerine kaleme aldığını belirtmiştir. Hazırladığı raporun mevcut idareyi tenkit eder bir niteliğe de sahip olduğunu ve özellikle Vekâletlere ait teşkilatlarda alınganlık meydana getirebileceğini ifade eden Galip Pekel, bu nedenle raporun kötü neticelere sebebiyet verebileceği yönünde zaman zaman endişeye düştüğünden de söz etmiştir. Yazar raporunda "idare makinesi" diye

İdareden ve Partiden Soğutan ve Acilen İzalesi Lazım Gelen Amiller Hakkında” başlığını taşımaktadır.

Galip Bey, sade bir dil ile yazdığı on altı sayfadan müteşekkil raporunun takdim kısmında; Kayseri ve Niğde illerinin bütün köy ve mahallelerinin muhtar ve Parti Ocak Başkanlarıyla ve ilçe merkezlerindeki yetkililerle saatlerce görüşüp dertleştiğini, köylerin ve mahallelerinin bütün şikâyet ve dertlerini dinlediğini belirttiikten sonra, halkın derin memnuniyetsizliklerinin ve CHP idaresinin halk üzerindeki itibar kaybının sebeplerini araştırdığını ifade etmiştir.

Raporun devamında, elde edilen veriler doğrultusunda, dertler ve şikâyetlerin dört temel unsuru olarak;

- Hükümet dairelerinde işlerin beklemesi
- Memurların hükümet kapılarında halka kötü ve sert davranmaları, rüşvet ve devlet işlerindeki yolsuzluklar
- Köylerde okul işleri
- Pahalılık, karaborsacılık, Sümerbank kurumlarına ait ürünlerin, tekel eşyalarının ve şekerin pahalılığı, gösterilmiştir.

Pekel, bu dört temel şikâyet noktasının Demokrat Partililer ve bağımsızlar tarafından yürütülen propaganda²⁶ faaliyetlerinin de ana dayanağı olduğunu belirtmiştir. Muhaliflerin, vergileri ve askerliği kaldıracaklarına ayrıca yeni

tanımladığı sistemin merkez idaresi değil, vilayetlerdeki idari sistem olduğunu özellikle belirtmiştir. 106 sayfadan oluşan raporda İl İdari Sistemi; Yerel İdareler (köy, belediye ve mahalle idareleri), Özel İdareler (bölge idareleri) ve Genel İdareler (nahiye, kaza ve vilayet idareleri) şeklinde sınıflandırılarak incelenmiştir. Ayrıca “İdare-Adliye İlişkileri”, “Zabıta Kuvvetleri”, “Memurlar ve Memurin ve Barem Kanunları”, “Realitede Yaşanan İdare Sistemi” ve “İdare Amirleri Yetiştirme” başlıkları altında sistemde yaşanan sorunlara ve çözüm önerilerine yer verilmiştir. Galip Pekel bahsedilen raporunun sonuna Trabzon Valiliği esnasında hazırladığı başka bir raporu da eklemiştir. 30.04.1931 tarihli bu rapor ise; Trabzon Vilayetinde vuku bulan tütün kaçakçılığı faaliyetleri hakkında Dâhiliye Vekâleti’nden gelen yazı üzerine hazırlanmıştır. Galip Pekel kaçakçılık meselesini idari sistemdeki sorunlarla bağdaştırdığından Trabzon Valiliği esnasında hazırladığı raporu bahsedilen 1943 tarihli rapora eklemeyi uygun bulmuştur. Yukarıdaki izahtan da anlaşılacağı üzere; 1943 tarihli raporda, CHP’nin halktan kopuk olup olmadığına dair bilgilerin mevcut olmadığı görülmektedir. Ali Galip Pekel tarafından kaleme alınan 1943 tarihli rapor için bkz. *BCA*, Fon Kodu:490.1.0.0, Yer No:571.2272.1.

²⁶ 1946 Genel Seçimlerinde CHP ve DP’nin seçim propagandaları için bknz. Kadri Unat, “*Cumhuriyet Halk Partisi’nin Genel Seçim Propagandaları (1927-1957)*”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2015, s.204-255.

yazı yerine eski yazıyı getireceklerine dair vaatler de öne sürdüğünden bahseden Galip Pekel, bütün muhalif propagandalarının yukarıda bahsedilen dört ana sebep olmasa halk üzerinde mevcut idare aleyhine etki edemeyeceğini savunmuştur. Galip Bey, vergi ve askerlik ile alakalı propagandaların cazibesini kabul etmekle beraber; halkı, vergisiz idare ve askersiz savunma olacağını söyleyerek kandırmanın mümkün olamayacağını iddia etmiştir.

Sümerbank ve Tekel mamullerindeki fiyat pahalılığının bir çeşit vergiymiş gibi halka lanse ettirilip diğer bir propaganda aracı olarak kullanıldığına da değinen Galip Pekel; pahalılığı ve karaborsacılığı İkinci Dünya Savaşı'nın bir neticesi olarak tanımlamış ve halkın bu durumun az çok farkında olduğunu ifade etmiştir. Pekel ayrıca, özellikle ilk üç maddedeki sebeplerden ötürü büyük sıkıntılar yaşayan ve memnuniyetsizlik içinde olan halkın, içinde bulunduğu bu ruh halinden dolayı dördüncü maddedeki sebeplerden ve diğer propagandalardan kolayca etkilenip, körü körüne başka yollara sürüklenebildiğine dikkat çekmiştir.

Şikâyetlerin ana sebeplerinin halledilmesi hususunda tatmin edici yöntemler bulunamaması ve meselelerin çözümlenememesi durumunda, Parti teşkilatı yeniden yapılandırılrsa bile, halkı memnun etmenin ve gelecek seçimlerde desteğini almayı beklemenin yersiz bir iyimserlik olacağına değinen Galip Bey; sorunları çözen veya çözümlenmesine ön ayak olanların halk üzerindeki tesirlerinin büyük olacağını ve halkın bunların peşinden samimiyetle gideceğini belirtmiş, bu nedenden ötürü mevcut sorunların CHP tarafından çözülmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Pekel, mahkemelerdeki işlerin çok uzamasını ve hak arama yolundaki masrafların fazla olmasını da idari işler kadar derin hoşnutsuzluk yaratan amillerden saymış; Demokrat Partililer ile bağımsızların propagandalarında bu konuya fazlaca yer verilmemesi ve meselenin mevcut kötü ortamdaki payının çok az olması sebebiyle -bu hususa daha fazla değinmeyeceğini belirtmiştir.

Raporunda, halk diye kastedilen kitlenin memleketin her yerinde nüfusun %98'ini ve bazı yerlerde %99'unu teşkil ettiği ve bu kitlenin geri kalan %1'lik veya % 2'lik zümre tarafından sömürüldüğü gerçeği dile getiren Galip Pekel, “sömüren ve sömürülen” diye vasıflandırılan tarafların her ikisinin de türlü sebeplerden dolayı mevcut idareden şikâyetçi olduğunu ifade etmiştir.

Galip Pekel “sömüren” diye tabir ettiği kesimin memnuniyetsizleri ve beklentileri hususunu, muhtelif sınıf ve zümrelere göre değişkenlik gösteren, “çok karışık, oynak ve kaypak” bir konu olarak nitelendirmiş ve bu mesele üzerinde durmayıp, yazısında asıl değinilenin, seçimlerde ağır basan ve daima ağır basacak olan, büyük kitle olduğunu ifade etmiştir. Pekel, o güne kadar alınan önemli tedbirlerin çoğunda göz ardı edilen bu kitlenin, çok partili hayata geçiş sürecinde edilgen konumundan sıyrılarak etken unsur haline gelişini “*Seçim meydanlarında bundan sonra en büyük pay onundur. Milli egemenlikte söz milletindir. Seçim silahı artık elindedir*” diyerek gözler önüne sermiştir.

Raporun devamında, halkı memnuniyetsizliğe sürüklediği belirtilen üç ana sorun (Hükümet dairelerinde işlerin bekleme; Memurların hükümet kapılarında halka kötü davranmaları ve iş karşılığında rüşvet alması ile Köylerde mektep işleri) açıklanmaya çalışılmış ve bu sorunların ortadan kaldırılması için çözüm önerileri getirilmiştir.

Rapora Göre Halkı CHP İdaresinden Soğutan Temel Sorunlar ve Çözüm Önerileri

Hükümet Dairelerinde İşlerin Beklemesi

Rapora göre; halkı CHP idaresinden soğutan temel sebeplerden birincisi idari mekanizmanın tam manasıyla işletilememesi sonucu halk işlerinin devlet dairelerinde “*sürünmesi*”dir. Belediye, köy idaresi ve özel idarelere ait dairelerde bu hususta şikâyetler olsa da asıl memnuniyetsizlik kaynağı halkın en temel işlerinin halledildiği Umumi İdarelere ait dairelerdir.

Halk, ilçede bir daireye başvurduğunda işinin, kendi lehine ya da aleyhine sonuçlanmasını önemsemeksizin, hemen halledilmesini; ilçede halledilmeyen işlerin ise ilde çözümlenmesini ve valinin kararıyla son şeklini almasını istemektedir. Bu çerçevede, halkın izlenilmesini talep ettiği usul şöyledir: İlçe İdare şubesine başvurulduğunda o idarenin şefi işi hemen görmeli, tereddüt gösterdiği hususlarda amiri olan kaymakama başvurmalı ve beraberce vardıkları sonuç uygulamaya konmalıdır. Kaymakamın da kararsızlığa düştüğü noktalar olursa valilik makamına danışılmalı ve valinin ilgili daire müdürüyle beraber yapacağı inceleme sonucunda varacağı karar kesin olarak tatbik edilmelidir. Valinin vereceği karara inanmayacak olanlar olursa ki Galip Bey bu düşüncede olabileceklerin oranının binde birden de az olacağını savunmaktadır, bu kişiler de Danıştay’a başvurmalıdır. Bakanlıklar ise; sadece işleri düzenlemek ve tatbikatı denetlemekle uğraşmalıdır.

Anayasanın 91. Maddesinin²⁷ Umumi İdare'ye geniş sorumluluklar emretmesine rağmen, uygulamada buna riayet edilmediğine vurgu yapan Galip Bey meselenin analizini yaparken; ilçedeki iyi niyet sahibi memurların bir meselenin çözümünde tereddüt edince meseleyi ildeki amirine aktardığını ve il amirinin de tereddüt gösterip konuyu Bakanlığa havale ettiğini; iş sahiplerinin kaymakam ve valiye başvurduğunda da hadiselerin bu doğrultuda seyrettiğini; ilçe ve il idare şubelerinin kaymakam ve validen gelecek emir ve tavsiyelere önem vermediklerini; bu sistem dolayısıyla işlerin bakanlıklarda biriktiğini, dairelerin işlerle ve dosyalarla dolduğunu ve bu dosyaları karara bağlama işinin aylar hatta yıllar aldığını, bunun

²⁷ 1924 Anayasası Madde 91: “ *Vilayetler umuru tevsi mezuniyet ve tefriki vezaif esası üzerine idare olunur.*” (Suna Kili, A.Şeref Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri “Senedi İttifaktan Günümüze”*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara,1985, s.129.) Merkeziyetçi yönetim sistemini esas alan Osmanlı İmparatorluğu'nda yerel yönetimlerle alakalı kanuni düzenlemeler ancak Tanzimat'ın ilanından sonra anayasa ve kanunlarda yer alabilmiştir. 1876 Anayasası'nın yerel yönetimlerle alakalı hükümleri Vilayat başlığı altında 108.-112. Maddelerde yer almıştır. Mezkûr anayasanın 108. Maddesi hükmünce vilayetlerin yönetiminde tevsi-i mezuniyet (yetki genişliği) ve tefrik-i vezayif (görevler ayrımı) ilkeleri benimsenmiştir. 109. Maddede ise; vilayet, liva ve kazalar ülkenin mülki idare birimleri olarak gösterilmiş ve bu birimlerde seçimle meydana getirilmiş idare meclisleri ile il genel meclislerinin varlığından söz edilmiştir. Olağan üstü şartlar altında 20 Aralık 1921 tarihinde hayata geçirilen Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda yerel yönetimlere 11.,12., 15.-18. Maddelerde yer verilmiştir. Mülki idare birimleri olarak il, ilçe ve bucakları gösteren; il ve bucaklara özerk bir yapı yanısıra tüzel bir kişilik de tanıyan 1921 Anayasası'nda il tüzel kişiliği, il meclisi, il yönetim kurulu ve il başkanından meydana gelmiştir. Karar organı olarak il meclisi, yürütme organı olarak da il başkanı ve il yönetim kurulu görevlendirilirken; vali ise, TBMM'nin ildeki vekili ve mümessili olarak belirtilmiş, Devletin genel ve müşterek işlerini halletmekle vazifelendirilmiş ve kendisinin yalnız Devletin genel ve bölgesel vazifeleri arasında çıkabilecek karışıklıklara müdahale edebileceği ifade edilmiştir. Böylece; kamusal hizmetlerin tümü valinin denetiminden bağımsız olarak yerel yönetimlere bırakılmıştır. 1921 Anayasasının devlet gereksinimlerine gerektiği gibi cevap verememesi üzerine yürürlüğe konan 1924 Anayasası'nda, 1876 Anayasası'nın merkeziyetçi ilkesine geri dönülerek yerel devlet gücünün bölgesel güçlerin eline geçmesi önlenmiş, siyasi ve toplumsal faktörlerin etki alanı sınırlandırılmıştır. Umumi ve mahalli yönetim ilişkilerinde sorumlulukların birbirinden ayrılmasını ifade eden “görev ayrımı” ve merkezi yönetimin bölgesel ihtiyaçları layığıyla karşılayamaması durumuna karşı valilere il düzeyinde merkeze danışmadan özgürce hareket etme serbestisi tanıyan “yetki genişliği” ilkeleri üzerine oturtulan 1924 Anayasası ile il yerel yönetimleri, valinin denetimi ve yönetimi altına alınarak, yerel güçleri merkezi yönetimin amaçları doğrultusunda yönlendirecek bir araç haline dönüştürülmüştür. (Fatih Kırışık, Özcan Sezer, “*Türk Anayasalarında Yerel Yönetimler*”, *Çağdaş Yerel Yönetimler*, Cilt:15, Sayı:2, 2 Nisan 2006, s.5-17.)

sonucunda halkın derin memnuniyetsizliğe kapıldığını ayrıca idari teşkilatın gitgide genişleyip durduğunu belirtmiştir.

Galip Bey, idari sistemdeki bu aksamaların nedenini; il ve ilçelerdeki elemanlara güvenilmemesi sebebiyle, takdire tabi işleri merkezdeki daha kalifiye elemanlara incelemek, böylece tatbikatta birlik sağlamak endişe ve arzusuna ve bakanlıklardan her birinin teşkilatını vali ve kaymakam nüfuzundan kurtarma kaygısına bağlamaktadır.

Halk işlerini her yerde iki aşamadan geçirmek için biran önce merkez ilçelerin kurulması gereğini savunan Galip Bey, bu sayede hem il idaresinin yalnız ili ilgilendiren mevzularla alakadar olabileceğini hem de yükü azalacak olan Danıştay'ın meseleleri halletme kifayetine ereceğini belirterek; il, ilçe ve bakanlıklarda görülecek işlerin belirlenerek kesin ve açık bir şekilde Vilayet İdaresi kanununda belirtilmesini zaruri görmüştür.

Halka ve devlete ait işlerde lüzumsuz ve faydasız hatta işleri uzatan ve suiistimalleri teşvik eden formaliteler olduğuna da değinen Pekel, büyük suiistimallerin formaliteler içinde ustaca gizlendiğine dikkat çekmiş ve formalitelerin kaldırılması suretiyle işlerin basit usullerle halledilmesini önermiştir.

Memurların İş Karşılığında Para Almaları, Halka Kötü Muamele Etmeleri

İdari mekanizmanın en büyük sorunlarından biri; bu mekanizmanın en mühim çarklarından birini teşkil eden memur sınıfındaki bozulmalardır. Görev ve yetkilerini şahsi menfaatleri uğruna kötüye kullanan, vazifesini savsaklayan, halka nahoş davranan devlet görevlileri, halkın hak, hukuk ve adalete olan inançlarının sarsılmasına, devlete olan güven ve bağlılıklarının kaybolmasına dolayısıyla sosyal ve idari hayattaki düzenin bozulmasına sebebiyet vermektedir. İncelemekte olduğumuz raporda da bu mevzu zikrettiğimiz nazik durumuna binaen ele alınmıştır.

Galip Bey halkı idareden soğutan önemli sebepler arasında memurların iş karşılığında para alması ve halka kötü davranmasını da göstermiştir. Jandarma teşkilatının uygulamalarının da halkın yönetime karşı cephe almasında etkili bir faktör olduğuna değinen Pekel, bahsedilen bu sorunların niteliklerini ve çözüm önerilerini alt başlıklar dâhilinde ifade etmeye çalışmıştır.

Memurların İş Karşılığında Para Almaları

Bazı memurların iş karşılığında para almalarının il ve ilçelerde yaygın bir hal aldığı gerçeğine değinen Galip Bey, alınan para miktarının halledilecek işin önem ve büyüklüğüne, iş sahibinin mali kuvvetine ve memurun insafına göre değişkenlik gösterdiğini ifade etmiş; memurların bu yola başvurmasında hayat pahalılığı ve harbin yol açtığı yoklukların etkili olduğunu belirtmiş; 1609 sayılı Kanuna²⁸ atıf yaparak, kaymakam ve valilerin memurlar üzerindeki yaptırım güçlerinin yok nisbetinde azalmasının da bu hususta mühim bir rol oynadığından söz ettikten sonra mevcut durumu “*meydan memurlara boş bırakılmıştır*” diyerek tasvir etmiştir.

²⁸ 1609 sayılı “Bazı Cürümlerden Dolayı Memurlar ve Serikleri Hakkında Takip ve Muhakeme Usulüne Dair Kanun”un Birinci Maddesine göre; görevini kötüye kullanarak kaçakçılık yapmaktan, rüşvet alıp vermektan, resmi müzayede ve alım satın işlerine fesat karıştırmaktan, dış işlerine bağlı gizli evrak ve şifreleri ifşa etmekten suçlu bulunan memurlar hakkında “Memurin Muhakematı Kanunu’nun geçerli olmayacağı belirtilmiştir. “Bazı Cürümlerden Dolayı Memurlar ve Serikleri Hakkında Takip ve Muhakeme Usulüne Dair Kanun”, Kabul Tarihi 15.5.1930. *T.C. Resmi Gazete*, Sayı:1498, 20 Mayıs 1930. Tanzimat’ın ilanından sonra memurların yargılanması hususunda atılmış en önemli adım 1872 tarihli “Memurin Muhakematına Dair Nizamname” olmuştur. Bu nizamnameye göre; memurların yargılanması tüm safhalarıyla idari kurullara devredilirken, adli makamlar bu hususta tamamen devre dışı bırakılmıştır. İdari kurullar soruşturma ve yargılamayı yapmak yanında verdiği cezanın uygulanmasını da üstlenmiştir. İmparatorluğun yıkılış arifesine kadar hükümünü muhafaza eden mezkûr nizamname daha sonra yerini 1913 tarihli “Memurin Muhakematı Hakkında Kanun-u Muvakkat” a bırakmıştır. Bu yeni düzenlemeyi öncülünden ayıran en temel özellik; memur yargılanmasında dava öncesi soruşturma işinin idari makamlara, yargılamanın ise adli makamlara bırakılmasıdır. Uygulamadaki bu değişikliğin sebepleri; kamu hizmetinin aksamaması için kamusal yetkili devlet görevlilerini iftira ve yersiz suçlamalardan uzak tutma çabası yanında, yargılama esnasında yargıca bir nevi bilirkişi katkısı sağlamak amacına binaen, yargılama öncesindeki aşamalarda idari makamların uzmanlığına başvurma isteğidir. 1609 sayılı kanun bu noktada 1913 sayılı nizamname içinde bir istisna olarak karşımıza çıkmaktadır. Vali ve müsteşarların kapsam dışında tutulduğu 1609 sayılı Kanuna göre; bahse konu olan suçlardan haberdar olan savcıya sanığı sorgulamaksızın bir hazırlık soruşturması açma ve soruşturma için idari makamlardan izin alma yetkisi tanınmıştır. Gerekli izin alındıktan sonra sanığı sorguya çekmek suretiyle hazırlık soruşturmasını tamamlamak, kamu davası açmak ve ilk soruşturma yapmak işleri adli makamların göre ve yetkileri içinde tanımlanmıştır.(Ali Akyıldız, “*Memur Yargılanmasında İdari Süreç*”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt:5, Sayı:1-2, Haziran-Aralık 2001, s.160-170; Selahattin Keyman, “*Memurin Muhakematı Kanunu*”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt:19, Sayı:1, 1962, s.176.)

Memurların Umumi mahkemelerde yargılanmasının suç işleme cüretini arttırdığına ve umumi yargının memur muhakemesinde beklenen başarıyı gösteremediğine değinen Pekel, memurların yargılanması işinin, ince anlayış, sezi ve özel bilgiler gerektirmesi hasebiyle, mevcut şeklinden çıkarılmasını zaruri görmüş ve memurların işlediği suçlarda tahkikat işinin idarecilere bırakılmasını, yargılamanın ise; idareci ve adliyecilerden oluşan karışık bir mahkeme tarafından yapılmasını uygun görmüştür.

Rüşvet suçlarında suçu tam anlamıyla tespit etmenin ve bütün delilleri ortaya koymanın mümkün olmadığını hatta binde bir oranında gerçekleşen suçüstünde yakalama hadiselerinin dahi türlü tahrifat ile ortadan kaldırıldığı ifade eden Galip Bey, böyle bir ortamda rüşvetin önüne geçebilmek için, mülki amirlerin kanaatlerinin bu mevzuda hâkim kılınmasını ve amirlere memurları işten çıkarma yetkisinin verilmesini gerekli görmüştür

Memurların Halka Kötü Muamele Etmeleri

Raporda memurların halka kötü davranması da konu edilmiştir. Pekel'e göre; memurlar kanunu ve teşkilat kanunları ile kendilerini vali ve kaymakamların nüfuz ve denetiminden sıyrılmış gören memurlar, iş sahiplerine ve halka hoş gitmeyecek şekilde davranmaktadır. Kendini halk karşısında hâkim gören ve halka bu gözle bakarak cefa etmeyi alışkanlık haline getiren memuru mevcut hal ve tutumundan vazgeçirmedikçe halkı hükümete ve partiye ısındırmak mümkün olmayacaktır.

Memurların nahoş tutumlarına karşı, memurlar kanununda belirli inzibati cezalar olsa dahi bu cezalar caydırıcılıktan uzaktır ve yalnız inzibat komisyonları kararları ile uygulanabilmektedir. Oysaki bu komisyonlar sadece il merkezlerinde ve bakanlıklarda mevcuttur. Bu sebeple ilçedeki memurlara il inzibat komisyonlarında, illerdeki memurlara ise bakanlık inzibat komisyonlarında ceza verilebilmektedir.

Olay yerinden uzak bölgelerde kurulan komisyonlar çoğu kez ricacı ve arabulucuların tesirinde kalmakta ve suç işleyen memurlara caydırıcı cezalar vermemektedir. Bundan cesaret alan memurlar halka daha da kötü davranmaktadır. Halk gördüğü muameleyi vali ve kaymakama şikâyet etse dahi, zikredilen idari mercilerin memurlar üzerinde fazla bir yaptırım kalmadığından bir netice elde edilememektedir. İşi “Tanrı”ya havale eden halk evine dönmekte ve başına gelenleri etrafına anlatmaktadır.

Günden güne çoğalan bu hadiseler, halk üzerinde hükümete ve partiye karşı düşmanlık derecesine varan hissiyat oluşturmaktadır. “*Acınacak memur mu, halk mı?*” sorusunu soran Galip Bey, seçim yoluyla egemenliğin ve yaptırım

gücünün memurdan halka geçtiği dönemde, halkın kendisine reva görülen muamelelerin cevabını sandıkta vereceğini ve sorunlarını kim çözerse bir dahaki seçimlerde onu destekleyeceğini belirtmiştir.

Mevcut sistem ve cezalarla bu soruna çare bulunamayacağını iddia eden Galip Pekel'in ürettiği çözüm ise; vali, kaymakam ve diğer tüm amirlere, emri altındaki memurlardan maaş kesintisi yapma yetkisinin verilmesidir. Özellikle valiler, ildeki bütün maaşlı ve ücretli memurlardan yarım günlük, kaymakamlar ile il idare şube başkanlarından dörtte bir günlük, ilçe idare başkanları ile nahiye müdürlerinden ise üçer güne kadar maaş kesintisi yapabilme yetkisiyle donatılmalıdır.

Raporun, memurların tutum ve davranışlarını konu aldığı bu kısmında üzerinde durulan bir başka husus da jandarma teşkilatının sebep olduğu memnuniyetsizliklerdir. Bu noktada ifade etmek gerekir ki; raporda halk ve idarecilerin jandarmadan hoşnut olmadıkları belirtilmiş olmasına rağmen, jandarmanın hangi uygulamaları ve tutumları sonucunda tepkilerin odak noktalarından biri haline gelmiş olduğuna net olarak değinilmemiştir.

Halkın jandarmadan sert muamele gördüğünü belirtmekle yetinen Galip Bey raporunda daha çok, Türk jandarmanın diğer ülkelerdeki benzerlerinden ayrıldığı noktalardan, teşkilatın görevlerinden, yetkilerinden, kanuni durumundan ayrıca jandarma ile idari amirler arasındaki bağ kopukluğu ve jandarmanın denetimsizliğinden söz etmiştir.

Pekel'in jandarma mevzuuyla alakalı tahlilleri şöyledir: başka ülkelerdeki gibi emniyet ve inzibat kuvvetlerine yardımcı bir askeri kuvvet hüviyetinde olması gereken Türk jandarması asli görevinden uzaklaşmış, polis mevkisine geçerek emniyet ve inzibat görevlerini üzerine almıştır.²⁹ Aslen askeri bir teşkilat olan ve Genelkurmay'a bağlı olan jandarma, idari kolluk kuvveti olarak ise idare amirlerine bağlıdır lakin idare amirlerinin jandarma personeli

²⁹ Galip Bey bu durumun sebeplerini şöyle açıklamıştır: “ *Oralarda her komünde polis vardır. Emniyet ve inzibat işleriyle polis uğraşır. Yetmediği, aciz kaldığı yerlerde jandarma yardımcı olur. Bizde vakıa şehir ve bazı kasabalarda polis ve köy idarelerinde korucu ve bekçiler vardır. Ancak polis bulunduğu yerlerde yalnız şehir ve kasaba hudutları içi ile meşgul olup Belediye sınırları içinde kalan diğer yerler Jandarmaya ait olduğu gibi polis bulunmayan kasabalarda ve bütün köylerde emniyet ve inzibat jandarmaya verilmiştir. Köy sınırları içinde emniyet ve inzibat işlerinde muhtarlar mesul ve korucu ve bekçiler de köy jandarması durumunda iseler de muhtar, korucu ve bekçilerin iyi yetişmemiş olmaları bunları bu göreve istenilen şekilde yaptırmaya kâfi görülmemekte ve bu vazife jandarmaya bırakılmış, korucu ve bekçiler de jandarma emrine konuşmuş sayılmaktadır*”

üzerinde cezai yaptırım yetkisi yoktur. Bu sebeple, zaten kendini asker olarak gören jandarma, idari mercilere asla tam bağlılık göstermemiştir. Taraflar arasındaki bu bağ zayıflığı, jandarmanın keyfi uygulamalara yönelip halka kötü muamele etmesine zemin hazırlamıştır. Jandarmadan sadece halk değil idare de rahatsızdır. Rahatsızlıkları gidermek için jandarma teşkilatı ya tamamen tasfiye edilmeli ya da idare amirlerine bağlanmalıdır. Bu hususta en iyi çare “kır polisi” kurumunu oluşturup, jandarma teşkilatını diğer ülkelerdeki statüsüne yerleştirmektir.

Raporunda idari makamların jandarma karşısında aciz duruma düşmesinin sebeplerine de değinen Pekel, Ceza Usulleri Kanunu'nun 154. Maddesi³⁰ gereğince adli makamlara verilen yetkinin, idari makamları jandarma karşısında zayıf duruma düşürdüğünü ve jandarmanın idari makamların güvendiği bir kuvvet olmaktan çıktığını belirtmiştir. Adı geçen kanun maddesi nedeniyle ortaya çıkan idare-adliye ihtilaflarının devlet otoritesini sarsarak halka huzursuzluk aşıladığını ifade etmiştir.

Galip Pekel'e göre, idari makamların jandarma kuvvetlerine hükmedebilmesi için; 154. Madde değiştirildikten sonra, jandarma teşkilatı yaşatıldığı sürece, vali ve kaymakamlara bu teşkilatta görevli komutan, subay, er ve erbaşların maaşlarında kesinti yapabilmek ve terfilerinde sicil verebilme hakkının tanınması ayrıca valilerin kolordu, kaymakamların ise tümen komutanı yetkileriyle donatılmasını şarttır.

Köylerdeki Okul İşleri

Ulusal Bağımsızlık ve Kurtuluş Savaşı başarıyla neticelendirildikten sonra kurulan Cumhuriyet idaresinin ilk önceliği muasır medeniyetler seviyesine ulaşmaktı. Mustafa Kemal Atatürk önderliğindeki kadro uygar bir toplum meydana getirmek için halkın özellikle de köylülerin iyi eğitilmesini bir zorunluluk olarak görmekteydi. Bu görüşe binaen eğitim-öğretim alanında birçok reform ve uygulama hayata geçirilmiş, yerli ve yabancı eğitimcilerin görüşleri ışığında, maddi olarak da hiçbir fedakârlıktan kaçınılmayarak Türk eğitim sistemine yeni bir ivme kazandırılmaya çalışılmıştı. Tüm bu çabalara rağmen eğitim alanında arzu edilen başarının sağlanamaması üzerine Atatürk 1930'lu yıllarda meseleye yeniden el atmış ve yerli uzmanları Türkiye gerçeklerine uygun bir eğitim programı hazırlamaları hususunda devreye

³⁰Bu maddeye göre; bütün kolluk makamları ve memurları Cumhuriyet Savcılığı'nın verdiği emirleri yapmakla mükelleftir. Cumhuriyet Savcılığı'nın sözlü veya yazılı talep ve emirlerini yapmakta suiistimali, ihmali ve gevşekliği görülen kolluk amir ve memurları hakkında Savcılığa doğrudan doğruya tahkikatta bulunulur. (1412 sayılı Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu (1929), *T.C.Resmî Gazete*, Sayı: 1172, 20 Nisan 1929.)

sokmuştur. İsmail Hakkı Tonguç'un başını çektiği uzmanların hazırladığı raporlar doğrultusunda; gözlemlere dayanan, ülke gerçeklerine uygun, Batı taklitçiliğinden kurtulmuş tamamen yerli bir eğitim programına geçilmesi öngörülmüştür. Ana hedef olan ülke kalkınmasının yalnızca, dönemin şartlarında nüfusun yüzde seksenini oluşturan, köylü kitlesini eğitim ve öğretimden geçirmekle başılamayacağı gerçeğine binaen köylünün yaşama ve üretime yollarının kısaca ekonomik şartlarının da geliştirilmesi gerekiyordu. Hasan Ali Yücel'in Milli Eğitim Bakanı olduğu dönemde İlköğretim Genel Müdürlüğü'ne getirilen İsmail Hakkı Tonguç tarafından 17 Nisan 1940'da 3803 sayılı kanun ile açılan Köy Enstitüleri yukarıda bahsedilen hususlar doğrultusunda hem ülke genelinde okur-yazar oranının artırılmasını sağlayacak hem de kırsal kesime yönelik reformlara öncülük edecek ve bu amaç için gerekli kadroları yetiştirecekti³¹ Ne var ki ana hedef olarak köylüyü alan bu hamle, hayata geçirilme aşamasındaki külfetlerin çoğunu yüklediği bu kitleden gerekli desteği alamamıştır³² Köy Enstitüleri projesinde kendisinden bir takım fedakârlıklar beklenen köylünün şikâyet ve memnuniyetsizlikleri incelemekte olduğumuz rapora detaylı biçimde yansımıştır.

Okul istemeyen, çocuğunu okutmaktan kaçan tek bir köylüye dahi rastlamadığımı belirten Galip Bey'e göre köylülerin okul mevzusunda rahatsızlık duyduğu hususlar şunlardır:

³¹ Pakize Türkoğlu, *Tonguç ve Enstitüleri*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1997, s.13-14; Sabahattin Eyüboğlu, *Köy Enstitüleri Üzerine*, Cumhuriyet Gazetesi Armağanı, 1999, s.35-36; Erol Kapluhan, “*Atatürk Dönemi Eğitim Seferberliği ve Köy Enstitüleri*”, *Marmara Coğrafya Dergisi*, Sayı:26, Temmuz 2012, s.182-184; Koçak, *a.g.e.*, s.115,125.

³² Koçak, *a.g.e.*, s.125. 3803 sayılı “Köy Enstitüleri Kanunu”nun 12. ve 16. maddeleri uygulanışı itibariyle halkın derin memnuniyetsizliklerine sebep olmuştur. “*Madde 12 — Köy öğretmenlerinin tayin edildikleri okullara, köy hududu içindeki ziraat işlerine elverişli araziden Köy Kanununa göre satın alınarak öğretmen ve ailesinin geçimine, okul talebesinin ders tatbikatına yetecek miktarda arazi tahsis edilir. Köyde Devlete aid arazi bulunduğu takdirde okula tahsis edilecek arazi tercihan bunlardan ayrılır. Madde 16 — Köy öğretmenlerinin tayin edilecekleri okulların binaları ve öğretmen evleri Maarif Vekilliğince verilecek plânlara göre Köy Kanununa tevfiқан, bölge ilk tedrisat müfettişi ile gezici başöğretmenin nezaretinde koy ihtiyar heyetleri tarafından yaptırılır ve Öğretmen tayin edilecek köylere keyfivet üç yıl önce bildirilir. Köy bütçesinde de ona göre tedbirler alınır, Öğretmen işe başlamadan evvel okul binası ile Öğretmen evi tamamen bitirilir. Köy okulları binalarının tamiri ve okulun daimî masrafları köy ihtiyar heyetlerince temin edilir.*” (“Köy Enstitüleri Kanunu”, *T.C. Resmi Gazete*, Sayı: 4491, 22 Nisan 1940.)

- Şehir ve kasabaların okulları il özel idarelerince yaptırılırken, köy okullarının köylüye yaptırılması,
- Köylere, ihtiyacı karşılayacak ve köylünün bütçesini zorlamayacak okullar yerine lüks okulların yaptırılması. Köylünün, okul, işlik ve öğretmen binalarının yapım masraflarını karşılamak için yegâne geçim kaynağı olan hayvanlarını, çift aletlerini ve tarlalarını satmaya zorlanması, bankaya borçlandırılması,
- Köylülerin çoğunun bir dönüm toprağı bile yokken, öğretmenlerin her birine köyün en yakın ve en verimli topraklarından 100 er dönüm verilmesi ve bu toprakların köylüye yüksek miktarlardan istimlak ettirilmesi. Öğretmenlerin kendilerine verilen bu toprakları işletmemesi,
- Birçok emek ve paralar sarf edilerek yapılan okul ve evlerin öğretmen atanmaması yüzünden boş kalması ve çürümeye başlaması,
- Köylünün okul, işlik ve öğretmen evi yapımı için ziraat bankasına borçlandırılması,
- Köylünün zorlukla temin ettiği inşaat ve tarla paralarının suiistimale uğraması,
- Öğretmen için alınacak tarla, okul ve ev yerlerinin öğretmenlerin arzusuna göre belirlenmesi ve suiistimallere uğraması, köylünün bu yöndeki şikâyetlerine aldırsız edilmemesi.

Galip Bey'in bu sorunlara bulduğu çözüm önerileri ise şöyledir:

- Milli Eğitim Bakanlığı, köylerde ellışer kişilik okul ve işlik talebinden vazgeçerek köyün ihtiyacına göre tek bina sistemine geçmelidir. Öğretmenlerin ortak kullandığı işlikler yapılmalı, ihtiyaç duyulduğu takdirde bu işlikler sonraki yıllarda genişletilmelidir. Öğretmen evleri köy evleriyle aynı malzemedeki ve en ucuz inşaat tarzına göre yapılmalıdır. Tek tip bina sisteminden vazgeçilmeli, binalar yerine göre gerekirse kerpiçten de yapılabilir. İş ve emek köylüden alınırken, paraya dayalı şeyler köylünün gücünün yeteceği şekilde ve onu borçlandırmadan alınmalıdır. Köylünün gücünü aşan masraflar hem devlet hem de özel idare bütçelerinden yardım alınarak karşılanmalıdır. Kereste, çam, menteşe gibi ihtiyaçlar devlet tarafından temin edilmeli, inşaatlarda lüksten kaçınarak köylü tipi inşaat yapılmalıdır.
- Öğretmene verilecek toprak miktarı ve toprağın yeri, köy muhtarı ve ihtiyar heyeti kararı ile vali ve kaymakamın takdirine bırakılmalıdır.
- Umumi idare dâhil tüm idareciler Milli Eğitim Bakanlığı'nın uyguladığı yöntemlerden şikâyetçidir, bu sebeple tüm öğretmenlere maarif müfettişlerine ve köy enstitü müdürlerine bırakılmış olan takdir ve yetkiler kaymakam ve valilere verilmelidir.

- Şehir ve kasabalardaki okul inşası ve tamir işleri de halka yaptırılmalıdır. Böylece eşitlik sağlanmalı ayrıca bu yolla özel idare bütçelerinden tasarruf edilen paralar ile ilkokul işlerinde yardıma muhtaç yerlere destek olunmalıdır.
- Her köye kendi okulundan öğretmen atama sistemi yeniden incelenmelidir.
- Bina inşaatı yüzünden bankalara borçlanmış köylülerin borçları genel bütçeden ödenmelidir.
- Köy Enstitülerinden mezun olan ve köylüye hayli şımarık davranan öğretmenlerin bu davranışları engellenmelidir.
- Suiistimallerin önüne geçilmelidir.
- Binaları yapılan köylere biran önce öğretmen atanmalıdır.
- Köylüye mümkün olan her kolaylık ve yardım sağlanmalıdır.

Çözüm yollarını bu şekilde sunan Galip Bey, köylerde okuma-yazma politikasının CHP lehine en iyi propaganda aracı olacağı yerde, bina inşaatı mevzusunda uygulanan yöntemler sebebiyle tam aksi yönde etki yarattığına değinmiştir. Öte yandan; köylünün partiye ısındırılması ve gelecek seçimlerde tekrar desteğinin alınabilmesi adına yapılan tüm hatalardan dönülmesinin ve meselelerin hayalperestlerce değil takdir kuvveti yüksek pratik şahıslarca halledilmesinin gereğini de ifade etmiştir.

Sonuç

1923-1950 arasında idareyi elinde tutan Cumhuriyet Halk Partisi'nin bir takım uygulamaları zaman içinde halkın Partiyle olan ilişkilerinde kopukluklar meydana getirmiştir. 1945'de yeniden çok partili hayata geçişle birlikte bu gerçek daha açık bir şekilde ortaya çıkmıştır. Ali Galip Pekel'in raporu da bunu tüm gerçekliği ile ortaya koymaktadır.

Raporda, tek parti yönetimi nedeniyle memurun kendine imtiyazlı bir alan çizdiği, vatandaşa hizmet etmediği, vatandaşın kısa sürede sonuçlanacak olağan işlerini devlet dairelerinde uzun bir süre sürüncemede bıraktığı, sürüncemede kalmaması için vatandaşın iş karşılığı para aldığı, halka kötü davrandığı, bu tutum karşısında vatandaşın derdini anlatacak bir makam bulamadığı; jandarmanın da benzer keyfi uygulamalar sergilediği; memur ve jandarmanın keyfi uygulamalarını önleyecek bir iradenin olmadığı ifade edilmiştir.

Raporda, halkı CHP yönetiminden soğutan diğer bir faktör olarak köylerdeki okul işleri de ele alınmıştır. Özellikle köylerde okul yapımı için gereken tüm masrafın ve işçiliğin köylüye yükletilmesi, köylünün maddi külfetin altından kalkabilmek için geçim kaynaklarını satmaya veya bankaya borçlanmaya

mecbur bırakılması, köylünün CHP karşı beslediği hoşnutsuzluğun temel sebeplerinden birini oluşturacaktır.

Ali Galip Pekel'in raporunda, cesur bir şekilde durum tespitleri ve analizler yaparken aynı zamanda uygulanabilirlik açısından akılcı çözümler önerdiği görülmektedir.

Kaynakça

Ahmad, Feroz. *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, Hil Yayın, İstanbul, 2007.

Ahmad, Feroz. “Cumhuriyet Türkiye’sinde Siyaset ve Siyasi Partiler”, Türkiye Tarihi Cilt:4 (1839-2010) - Modern Dünyada Türkiye, Ed: Reşat Kasaba, Çev: Zuhale Bilgin, Kitap Yayınevi,2016, ss. 229-272.

Akyıldız, Ali. “Memur Yargılanmasında İdari Süreç”, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt:5, Sayı:1-2, Haziran-Aralık 2001, ss.154-221.

Albayrak, Mustafa. *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2004.

Arcayürek, Cüneyt. *Demokrasinin İlk Yılları 1947-1951*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1985.

Aydemir, Şevket Süreyya. *Menderesin Dramı*, Remzi Kitabevi, 2000.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon Kodu:030.01.00, Yer No:42.249.13. BCA, Fon Kodu:490.1.0.0, Yer No:571.2272.1.

Çavdar, Tevfik. *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi 1839-1950*, İmge Kitabevi, Ankara, 2008.

Erer, Tekin. *Türkiye’de Parti Kavgaaları*, Ticaret Postası Yayınları, İstanbul, 1963.

Eroğul, Cem. *Demokrat Parti: Tarihi ve İdeolojisi*, Yordam Kitap, İstanbul, 2014.

Eyüboğlu, Sabahattin. *Köy Enstitüleri Üzerine*, Cumhuriyet Gazetesi Armağanı, 1999.

Fındley, Carter V.. *Modern Türkiye Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2011.

Kapluhan, Erol. “Atatürk Dönemi Eğitim Seferberliği ve Köy Enstitüleri”, Marmara Coğrafya Dergisi, Sayı: 26, Temmuz 2012, ss.172-194.

Karpat, Kemal H.. *Türk Siyasi Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2011.

Keyman, Selahattin. “Memurin Muhakematı Kanunu”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt:19, Sayı:1, 1962, ss.173-200.

Kırışık, Fatih, Sezer, Özcan. “Türk Anayasalarında Yerel Yönetimler”, Çağdaş Yerel Yönetimler, Cilt:15, Sayı:2, 2 Nisan 2006, ss.5-30.

Kili, Suna, Gözübüyük, A.Şeref. *Türk Anayasa Metinleri “Senedi İttifaktan Günümüze”*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1985.

Koçak, Cemil. *Türkiye’de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, Cilt:2, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.

Koçak, Cemil. “Siyasal Tarih (1923-1950)”, *Türkiye Tarihi -4-Çağdaş Türkiye (1908-1980)*, Yay. yön.: Sina Akşin, Cem Yayınevi, 1989, ss.85-173.

TBMM Albümü, *1.Cilt (1920-1950)*, Ed: Sema Yıldırım, Behçet Kemal Zeynel, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Ankara,2010.

T.C. Resmi Gazete, Sayı: 1172, 20 Nisan 1929.

T.C. Resmi Gazete, Sayı:1498, 20 Mayıs 1930.

T.C. Resmi Gazete, Sayı: 4491, 22 Nisan 1940.

Timur, Taner. *Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991.

Toker, Metin. Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları (1944-1973) Dizisi; *Tek Partiden Çok Partiye (1944-1950)*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1990.

Turan, Şerafettin. *Türk Devrim Tarihi IV- Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (Birinci Bölüm) -(10 Kasım 1938-14 Mayıs 1950)*, Bilgi Yayınevi, 1999.

Türkoğlu, Pakize. *Tonguç ve Enstitüleri*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1997.

Unat, Kadri. “*Cumhuriyet Halk Partisi’nin Genel Seçim Propagandaları (1927-1957)*”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2015

Yeşil, Ahmet. *Türkiye’de Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001.

Yetkin, Çetin. *Karşı Devrim (1945-1950)*, Kilit Yayınları, Ankara, 2011.

Yetkin, Çetin. *Türkiye’de Tek Parti Yönetimi (1930-1945)*, Altın Kitaplar Yayınevi, 1983.

Weisband, Edward. *İkinci Dünya Savaşı’nda İnönü’nün Dış Politikası*, Milliyet Yayınları, 1974.

Zurcher, Erik Jan. *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.